

ЕКСТРЕМАЛІЗАЦІЙНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПОЛІТИЧНОГО ЖИТТЯ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Таран В.О., Шведовський С.Е. (м. Запоріжжя)

Анотації

В статті дається аналіз особливостей виникнення екстремалізаційних тенденцій у політичній сфері; аналіз специфічних рис політичного екстремалізму; проблем інформаційного суспільства, що породжують деструкцію; політичного ризику, що є складовою екстремалізму в політичній сфері.

In the article the author gives the analysis of origin features of extremalization tendencies in a political sphere; analysis of specific lines of political extremism; analysis of problems of informative society which generates destruction; analysis of political risk which is the constituent of extremism in a political sphere.

Ключові слова

ЕКСТРЕМАЛІЗМ, ЕКСТРЕМАЛІЗАЦІЙНІ ТЕНДЕНЦІЇ, ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ, ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО, ПОЛІТИЧНИЙ ЕКСТРЕМАЛІЗМ, ГЛОБАЛІЗАЦІЯ, ЕКСТРЕМІЗМ, ІНФОКРАТІЯ

Вступ

Незважаючи на в цілому прогресивний характер сучасного соціального розвитку, зміст якого збігається з формуванням інформаційного суспільства як якісно принципово нового етапу світової історії, чисельні протиріччя зберігають свою детермінуючу роль в усіх сферах життя. Особливий інтерес викликають ті групи протиріч, що зумовлюються специфікою інформатизаційних процесів і несуть в собі потенційну можливість крайнього загострення, спроможного відігравати як конструктивну, так і деструктивну роль по відношенню до існуючої системи. Подібні протиріччя можна вважати проявами екстремалізму – поняття, недостатньо дослідженого в сучасній науковій думці, під яким, на думку авторів статті, слід розуміти ступінь розповсюдження в конкретно-історичному суспільному просторі екстремальних умов соціального буття, а також екстремних способів діяльності і поведінки індивідуальних і групових соціальних суб'єктів. Окремі форми і характер розповсюдження екстремалізму виражаються через екстремалізаційні тенденції, які охоплюють собою всю сукупність суб'єкт-суб'єктних і суб'єкт-об'єктних відносин. Серед різноманітних протиріч, що набувають екстремних ознак, значне місце посідають протиріччя, які стають результатом виникнення і загострення політичних проблем. Останні надзвичайно актуалізуються у зв'язку з посиленням трансформаційних і глобалізаційних процесів у світі, кризою національних держав, розповсюдженням демократії, загостренням міжетнічних та міжрелігійних протиріч тощо.

Метою даної статті є спроба проаналізувати особливості виникнення екстремалізаційних тенденцій у політичній сфері суспільного життя. Основними завданнями для реалізації поставленої мети є виявлення найбільш характерних форм їх проявів та визначення специфічних рис політичного екстремалізму в умовах формування інформаційного суспільства.

Як свідчить соціальна практика, посилення інформатизаційних процесів у сучасному світі супроводжується цілою низкою гострих протиріч, що за певних умов набувають екстремалізаційних рис. Це продовження нерівномірності розвитку людських співтовариств, оскільки інформаційним технологіям властива певна стрибкоподібність у їх появі і розповсюдженні. Результатом може стати асиметричність взаємозалежності між країнами і народами, що здатна поглибити розкол у світі на лідерів інформаційного прогресу та аутсайдерів світового розвитку. Це протиріччя між соціальними утвореннями, які виникають на основі транснаціонального капіталу і мають віртуальну природу, та визначаються національно-державною належністю індивідів, що до них входять. Це протиріччя між лібертарно-індивідуалістичним характером реального суспільного життя і потребою в його комунітаризації; протиріччя між народжуваним новим „віртуальним співтовариством” і вже існуючими „агресивними наддержавами” тощо.

Подібний вектор розвитку соціальних протиріч змушує вчених особливу увагу приділяти екстремалізму політичного характеру [1; 14-15]. Він може проявлятися як на внутрішньополітичному, так і зовнішньополітичному рівнях, причому в різних аспектах. Якщо говорити про внутрішньополітичний рівень, то одним з проявів екстремалізації відносин може бути фактор крайнього загострення протиріч між елітами. Передуює цьому фактору специфіка соціальної стратифікації. Як свідчить аналіз, головним критерієм соціальної стратифікації в інформаційному суспільстві стає рівень освіти та знань, на противагу критерію володіння засобами виробництва [2]. Підвищення ролі знання, пов'язане з ускладненням технологічної царини, зумовлює зростання значення високоосвіченої і висококомпетентної технологічної еліти, яка претендує на керівну роль у суспільстві і прагне контролювати процеси соціального виробництва, що робить ймовірним виникнення відкритого конфлікту з представниками капіталу. В інформаційних суспільствах, таким чином, формується нова правляча, так звана інфократична еліта, яка йде на зміну старій владній еліті й характеризується високим рівнем знання та компетентності в технічній сфері. Однак слід звернути увагу на те, що нова технократична еліта – інтелектуали – якісно відрізняються від старої еліти тим, що вони не мають того багатовимірного уявлення про світ, яке було притаманне старій еліті, представників якої називали інтелігенцією. Вони користуються знаннями, які можуть застосовуватися у вузькій технічній сфері з метою підвищення ефективності виробництва і

завдяки яким можуть пристойно існувати. До того ж інтелігентам властиві відданість високим моральним принципам, почуття відповідальності за майбутнє свого народу, своєї нації. Інтелектуали ж, як правило, сповідують космополітичний принцип, що відповідає глобалізаційним процесам. „Інтелектуали, - пише Е.Ільюшина, - це здебільшого спеціалісти у вузькій сфері, котрі виявляються абсолютними профанами в інших царинах, зокрема в гуманітарній. І це є приводом для занепокоєння. Куди може завести така еліта, яка через її обмежений світогляд і безпринципність (якщо не сказати – аморальність) безвідповідально ставиться до наслідків своєї власної діяльності, які вона нездатна передбачити і спрогнозувати...” [3; 90]. Таким чином, доречно зазначити певні обставини, пов'язані з діяльністю нової технократичної або інфократичної еліти, що можуть створювати екстремні умови для існування і перспектив розвитку конкретного народу і держави як політичної форми його об'єднання.

На зовнішньополітичному рівні дана проблема пов'язується із загрозами війни, воєнних дій, із застосуванням економічних санкцій і т.п. В літературі можна зустріти й такі терміни, як «силове рішення економічних проблем» або «тиск на економіку», що є проявами екстремалізму [4]. Досить часто вказується на особливості й небезпеку військового насилля як дії екстремного характеру. Однак всі ці прояви екстремалізму можуть бути об'єднаними у соціальний екстремалізм, який пов'язаний з відповідними крайніми формами протиріч і конфліктами.

Справді, незважаючи на наявність міцних позитивних тенденцій, інформаційне суспільство, що уособлює собою групу найбільш розвинутих країн світу і виступає ініціатором інтеграційних процесів, несе в собі загрозу подальшої поляризації соціуму за рівнем життя. Навіть в межах інтеграційних процесів спостерігається не просто перерозподіл трудових ресурсів між розвиненими країнами і країнами третього світу, але й стійке зростання кількості бідних, що відбувається на тлі загального збагачення окремих країн і нечисленних верств населення. Так, згідно з даними У.Бека, країни Європейського Союзу (ЄС) за останні двадцять років ХХ століття стали багатшими на 50-70%. Разом з тим „ЄС налічує сьогодні двадцять мільйонів безробітних, п'ятдесят мільйонів бідних і п'ять мільйонів бездомних” [5; 17]. Куди ж дівається національне багатство? Очевидно, що воно концентрується в руках небагатьох. Як результат, поширення так званої «нової бідності», яку ще називають відносною бідністю. За мірками Західної Європи бідними вважаються ті, чий доход є меншим за половину середнього доходу по країні [6; 204].

Ця „нова бідність” призводить до того, що людина опиняється за межами суспільства і перетворюється, по суті, на маргінала, втрачаючи при цьому здатність виконувати обов'язки громадянина. З.Бауман, аналізуючи кризовий стан соціального забезпечення і пов'язаний з цим „кінець” держави загального добробуту, пояснює феномен появи „нових

бідних” логікою капіталістичного виробництва та новими рисами інформаційного суспільства. У зв'язку з цим він зазначає: „...У суспільстві, де споживачі, а не виробники є рушійною силою економічного процвітання, ...бідняки не являють собою цінності і як споживачі” [7; 93-94].

Таку думку З.Баумана поділяє й М.Кастельс, називаючи серед «фундаментальних соціальних розломів» інформаційної доби «соціальне виключення значного сегмента суспільства, який утворюють індивіди, яких «скинуто з рахівниць», якими нехтують, чию цінність як робітників /споживачів вичерпано і чию значимість як людей ігнорують» [8; 501]. Таким чином, розвиток інформаційного суспільства несе в собі елемент соціальної деструкції. У свою чергу бідність і безробіття підривають основи демократії, загрожують соціальній солідарності й піддають сумніву можливість соціального порядку. Сьогодні екстремалізм стає все більш активним засобом досягнення політичних цілей з боку різноманітних суб`єктів політичних відносин, що відповідає особливостям сучасних суспільно-політичних процесів. Нині поняття держави та екстремізму стають надзвичайно пов'язаними. Як свідчить соціальна практика, наявність екстремізму та тероризму як його крайнього прояву, часто створює сенс для подальшого існування держави, незалежно від ступеня її демократизму, в рамках нової, глобалізованої системи, де, власне, для держави та її керівних органів відводиться вторинна роль, якщо взагалі не йдеться про зникнення "держави-нації" як політичної одиниці. У зв'язку з цим актуалізується гасло про роль національних держав у справі порятунку національних економік від згубного впливу «гібридної» і «космополітичної» глобалізації. Неважко помітити все зростаючий зв'язок між екстремізмом та націоналізмом чи шовінізмом як чинниками екстремалізації суспільного життя. Мартін Бубер свого часу про цей зв'язок писав так: "націоналізм - це програма, метою якої є мобілізація всієї нації для подолання проблем та злиднів в її житті. Така мобілізація легітимна, але зусилля і ентузіазм, яких вона вимагає, часто, змішуючись, дають самовпевненість і екстремізм" [9;59].

Отже, можна стверджувати про появу певної тенденції: з одного боку, тотальна, „агресивна” глобалізація та насильницькі спроби протистояти їй, з іншого - державницький націоналізм чи шовінізм як засіб протистояння державно-національним руйнівним процесам. Тобто, йдеться про націоналізм, який сповідується і пропагується урядами країн та окремими державними інституціями для обґрунтування ідеї про самоцінність власного національно-державного буття та особливий сенс подальшої діяльності керівних органів саме цих країн, підкріплюючи свої позиції екстремальними формами аргументації і діяльності. На цьому шляху спостерігається повернення до практики, яка мала місце у часи „холодної війни”, коли ідеологія екстремізму, так само як і самих

екстремістів, або міф про їх існування використовувалися для вирішення низки внутрішньополітичних та зовнішньополітичних проблем. Екстремісти ж, у свою чергу, використовують боротьбу владних структур з ними для оприлюднення власних вимог та домагаються за допомогою інформування громадськості та тиску на владу виконання цих вимог. Не кажучи вже про ті випадки, коли держава такий екстремізм вигадує або сама стає на цей шлях.

Говорячи про внутрішньополітичні аспекти діяльності інфократичної еліти, варто зазначити, що використання засобів масової інформації як способу втручання в політико-технологічні процеси, створює реальні загрози повернення до диктаторського суспільства з „тоталітарним і централізованим” контролем над людиною. Інфократична еліта, яка використовує інтелектуальну власність як товар, породжує жорстоку конкуренцію в боротьбі за контроль за знаннями, інформацією, інтелектуальними ресурсами („інфовійни”).

Не випадково в основі функціонування інформаційного суспільства лежить аксіоматична формула – «править той, хто володіє інформацією». Тобто, політика й інформація – це взаємозалежні явища, що впливають одне на одне. Фактично у такому симбіозі політики й інформації концентрується один із сутнісних моментів інформаційного суспільства. Це пояснюється тим, що, з одного боку, всі кроки в напрямку формування нового типу суспільства здійснюються не тільки завдяки об'єктивним передумовам, які лежать в основі історичного руху соціальних процесів. Тут є необхідною й наявністю суб'єктивного чинника, що уособлює собою політична влада, її конкретні носії, які виступають провідниками нової ідеології. З іншого боку, «володіння інформацією» сприяє приходу до влади представників тих політичних сил, що представляють інтереси інформаційної еліти.

Але це не означає автоматичного впровадження в соціальну практику «гармонійності» співіснування даної діалектичної пари явищ. Відтак боротьба за контроль над джерелами та засобами інформації, що часто набуває надзвичайно жорсткого характеру, стає необхідним атрибутом боротьби за владу. Адже, саме завдяки, передусім, використанню найрізноманітніших джерел та засобів інформації стає можливим розповсюдження цілком контрольованої і наповненої конкретним (замовлюваним) змістом інформації, через яку здійснюється вплив політичних сил на електорат. Звичайно, та політична сила, яка має більше можливостей впливати на інформаційне поле чи навіть формувати його, отримує й більше шансів перемогти в передвиборчій боротьбі. Щільно переплітаючись з політикою, інфократія здійснює ідеологічно визначений інформаційний та психологічний тиск на індивідуальну та масову свідомість. Тенденційно подана політична інформація широко використовується як засіб усунення політичних опонентів, їх дискредитацію. Подібні дії часто супроводжуються надзвичайним загостренням політичної ситуації в країні, крайньою

політичною поляризацією представників різних політичних сил, що здатне призвести до непередбачуваних політичних результатів. Звідси й проблема використання засобів боротьби за інформаційне поле, чинників впливу на нього, яка в реальності не виключає можливість використання як легітимних, так і нелегітимних, як правових, так і неправових заходів, спроможних екстремалізувати стосунки між соціальними суб`єктами - прихильниками різних політичних орієнтацій.

У зв`язку з цим нової якості набуває професійна і моральна відповідальність соціального суб`єкта за інформаційну продукцію, що культивується і сприймається ним. Адже завдяки розгалуженим комунікаційним мережам вона здатна перетворюватися на продукт широкого споживання і вжитку, а також на механізм формування нової інформації, створюючи в кінцевому результаті безкінечний «інформаційний ланцюжок». У такому разі перш за все постає питання якості інформації, яке корелює з кваліфікаційним, або професійним рівнем як виробника інформації, так і її споживача. Це тягне за собою відповідне додаткове психологічне навантаження на соціальних суб`єктів, що на індивідуально-особистісному рівні часто набуває гострого екзистенційного переживання власного «Я», оскільки в будь-якому разі йдеться про реальні соціальні наслідки переважної більшості інформації і роль конкретного суб`єкта – активного учасника інформатизаційного процесу.

Тому важлива роль належить змістовній складовій інформації та мотиваційному аспекту її формування, фільтрації і розповсюдження, оскільки вона перетворюється на ефективний механізм впливу на індивідуальну і суспільну свідомість, а через неї на мікро-, макро- і мегарівні соціальних процесів. Особливе місце посідає неправдива, викривлена, тенденційна інформація, яка у часовому вимірі звичайно має безпосередні або віддалені негативні соціальні наслідки. В залежності від свого змістовного і цільового спрямування вона здатна штучно провокувати додаткові фактори ділового і професійного ризику, нестандартні типи поведінки, загострювати соціальні протиріччя, формувати почуття відчаю, невіри, розчарування, сіяти паніку, класову, расову та етнічну ворожнечу і ненависть, підривати стабільність існуючого суспільного ладу, загрожувати національній безпеці та державному суверенітету країни тощо.

В контексті екстремалізаційних проявів в сучасних трансформаційних процесах слід відзначити надзвичайне загострення протиріч внутрішньодержавного і міждержавного характеру, які не лише представляють пряму загрозу переходу до застосування крайніх засобів вирішення проблем, але й з тривожною систематичністю безпосередньо переходять у війни та збройні конфлікти. Їх географія, причини, наслідки та інтенсивність свідчать про глобальний і сталий характер подібних способів з`ясування суперечливих питань як всередині країн, так і на

міждержавному рівні. Разом з тим тут можна відзначити й певну тенденцію: в той час як число класичних міждержавних війн зменшується, зростає кількість внутрішньодержавних конфліктів і війн – локальних і субрегіональних. Головною причиною таких війн є проблема соціальної несправедливості між різними соціальними спільнотами всередині країн, що призводить до різкого дисбалансу національних інтересів, етнократичних позицій центру і периферії, відстоювання у конфліктності нецивілізаційних цінностей, а етно-локальних, релігійно-конфесійних або територіально-регіональних і на їх основі права на самовизначення (сецесію) однієї сторони і принципу територіальної цілісності держави – з іншої [10; 28].

Суттєвою складовою екстремалізму в політичній сфері виступає політичний ризик. Політичний ризик представляє собою явище, що, з одного боку, безпосередньо пов'язане з політичною діяльністю соціальних суб'єктів, з іншого – як момент залежності результатів певних видів діяльності (передусім економічної) від політичної ситуації. У другому значенні політичний ризик визначається як потенційно значущі для управління компанією непередбачувані обставини, викликані політичними подіями або процесами [11]. Політичні ризики бувають двох видів: ризики, що пов'язані з функціонуванням бізнес-структур в конкретній країні, і ризики, що пов'язані з загрозами для політичної стабільності самої країни. Характерно, що формалізація та моделювання макрополітичних та економічних ризиків почали активно розвиватися всередині 70-х років ХХ ст. [12; 417]. Навіть було введено специфічне поняття „керування політичним ризиком”, яке визначає розробку та впровадження механізму мінімізації негативних наслідків політичних подій.

Особливо високим рівнем непередбачуваності і політичного ризику характеризуються будь-які види зовнішньоекономічної діяльності. Тут одним з основних джерел ризику є політичне середовище, котре при певному спрощенні можна поділити на соціальну, політичну й економічну сфери [12; 411]. На думку Т.Морана, чим більше іноземних компаній приходить на конкретний сегмент національного ринку, тим вищим є рівень політичних ризиків, пов'язаних з можливими діями влади щодо обмеження діяльності даних компаній. І навпаки, монопольні позиції іноземних компаній на певних сегментах національного ринку означають більшу захищеність від несприятливих впливів з боку влади. Чим більш розгалужений перелік послуг або продуктів представляє іноземна компанія, тим більший негативний ефект викликають спроби національного уряду підкорити компанію. Посиленню політичного ризику для іноземної компанії сприяє зосередження виробництва в одній країні. Залежність компанії від декількох національних постачальників також посилює політичний ризик для неї [13; 285].

Разом з тим, світова соціальна практика свідчить, що політична нестабільність не обов'язково призводить до драматичних, або

екстремних наслідків. Навіть силовий прихід до влади нової політичної еліти не означає кардинальної перебудови ідеології чи економічної політики. Йдеться лише про „роківки” між певними кланами чи елітними угрупованнями.

Висновки

Отже, виходячи з вищенаведеного, можна зробити певні висновки:

1. Формування інформаційного суспільства, незважаючи на прогресивну спрямованість свого розвитку, несе в собі певні екстремалізаційні тенденції як прояв окремих форм надзвичайно гострих протиріч, спроможних виконувати деструктивні функції по відношенню до соціальної системи.

2. Специфіка розвитку протиріч в інформаційному суспільстві надає особливої ролі екстремалізму політичного характеру, який має внутрішньополітичну і зовнішньополітичну сторони.

3. Одним з проявів екстремалізації політичних відносин є крайнє загострення протиріч між елітами. Новостворена інфократична еліта претендує на керівну роль у суспільстві і прагне контролювати процеси соціального виробництва, що робить ймовірним виникнення відкритого конфлікту з представниками капіталу. Крім того, специфічні риси інфократичної еліти здатні створювати екстремні умови для існування і перспектив розвитку конкретного народу і держави як політичної форми його об'єднання.

4. На зовнішньополітичному рівні посилюються заходи, що пов'язані із загрозами війни, воєнних дій, з проблемами економічних санкцій, тобто з силовим рішенням економічних проблем або тиском на економіку, що виступають проявами екстремалізму.

5. Інформаційне суспільство, що уособлює собою групу найбільш розвинутих країн світу і виступає ініціатором інтеграційних процесів, несе в собі загрозу подальшої поляризації соціуму за рівнем життя. Формування феномена „нової бідності” є елементом соціальної деструкції. У свою чергу бідність і безробіття підривають основи демократії, загрожують соціальній солідарності й піддають сумніву можливість соціального порядку.

6. Розвиток інформаційного суспільства супроводжується появою певної тенденції: з одного боку, тотальна, „агресивна” глобалізація та насильницькі спроби протистояти їй, з іншого - державницький націоналізм чи шовінізм як засіб протистояння державно-національним руйнівним процесам, що в цілому збігається із сутнісними ознаками політичного екстремалізму.

7. Впровадження Інтернет-технологій розширює для політичної еліти можливості використання засобів масової інформації як способу втручання в політико-технологічні процеси, створює реальні загрози повернення до диктаторського суспільства з „тоталітарним і централізованим” контролем над людиною.

8. В умовах посилення інформатизаційно-глобалізаційних процесів значно розширюються екстремалізаційні складові політичного ризику, оскільки розширюються масштаби діяльності політичних суб'єктів, а разом з цим можливі як позитивні, так і негативні наслідки непередбачуваності.

Перспективи подальших досліджень:

- ✓ аналіз екстремалізаційних тенденцій в умовах глобалізації та інформатизації.

Джерела

1. Кисли С. Стратегия, политика и совесть /Пер. с англ. – М., 1988.
2. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество: Опыт социального прогнозирования. – М., 1999.
3. Ільюшина Е. Глобалізація і постмодерне суспільство//Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2004. - №4. - С.79-98.
4. Конкуренция и сила капитала. – М., 1994. – С.7; Международные экономические сообщества: цели, стратегия, тактика. – М., 1997. – С.17, 21, 40.
5. Бек У. Что такое глобализация? Ошибки глобализма – ответы на глобализацию. – М., 2000.
6. Кононов І. Інтеграція і регіоналізація в Європі: погляд з Уельсу //Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2001. - №4. – С.203-208.
7. Батман З. Индивидуализированное общество. – М., 2002.
8. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. – М., 2000.
9. Martin Buber, Israel and the World. – N.Y., 1995.
10. Макаренко Н.Г. Євроінтеграційний вибір України в умовах сучасних війн і конфліктів //Гуманістичний вісник Запорізької державної інженерної академії. – Запоріжжя: ЗДІА. – Вип.№27. – С.22-29.
11. Political Risk Analysis: As World Turns Firms Need Own Intelligence //Los Angeles Times. – 1980. – February 17.
12. Шамхалов Ф. Основы теории государственного управления. – М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2003. – 518 с.
13. Moran T. International Political Risk; Assessment Corporate Planning and Strategies to offset Political Risk //Multinational Corporations. The Political tconomy of Foreign Direct investment (ed. Theodore H. Moran), Lexington, 1985.

Стаття надійшла 03.05.2007 р.